

BULUT, Esra (2018, Ekim), “Kappadokia Bölgesi’ nin Tarihi Coğrafyası Üzerine Bir Değerlendirme: Nehirler”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S I : 123-143.

Makale Geliř Tarihi: 14/09/2018

Makale Kabul Tarihi: 20/09/2018

KAPPADOKİA BÖLGESİ’NİN TARİHİ COĞRAFYASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: NEHİRLER*

Esra BULUT**

Öz

Kappadokia bölgesi tarihsel süreç içerisinde çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Her toplum bir değerinin bilgi birikiminden faydalanmış, üzerine yenisi ve hatta çok daha fazlasını ekleyerek özgün bir yapıya sahip olmuştur. İşte bu özgün durum içerisinde Kappadokia Bölgesi siyasi ve sosyal yapısında kozmopolit bir alana sahip olmasına karşılık coğrafî bakımdan da oldukça verimli bir o kadar da zorlu bir topografyaya sahiptir. Zira bu topografya bölgedeki medeniyetlerin şekillenmesine katkıda bulunmuş, bölgede erken dönemlerden itibaren yapıldığını bildiğimiz ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda daha da organize ve kapsamlı hale gelen ticaretin ana unsurlarından birini oluşturmuştur. Bu bakımdan değerlendirdiğimizde bölge jeopolitik ve jeostratejik açıdan oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bölge, İç Anadolu Bölgesi’nin büyük bir kısmını kapsamaktadır. Bu büyük coğrafya çok sayıda akarsuya sahiptir. Bu akarsuların çoğunun isimlerine Hitit döneminden itibaren rastlanılmaktadır. Bu durum bölge nehirlerinin MÖ II. bin dolaylarında da tıpkı günümüzde olduğu gibi bölge topografyası üzerinde belirleyici bir unsur olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu akarsular kimi zaman bölgede etkin güçler arasında doğal sınırları oluşturmuş kimi zaman da bu otoriteler için doğal bir tahkimat alanı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında bir bakıma doğa siyasi unsurların muhafazasında öncelikli nitelikler arasında yer almıştır. Bu çalışmada çivi yazılı belgeler ve antik kaynaklardan elde edilen veriler doğrultusunda Kappadokia Bölgesi’nde yer alan akarsular ve akarsuların tarihi süreç içerisinde bölgeye olan etkileri incelenecektir.

Anahtar Terimler: Kappadokia Bölgesi, Akarsu, Topografya, Antik Kaynak.

* Bu makale Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı’nda hazırlanmış olan “*Eskiçağ’da Kappadokia Bölgesi’nin Tarihi Coğrafyası*” isimli doktora tezinden üretilmiş olup, Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinatörlüęü tarafından 17203002 no’lu Doktora Tez Projesi olarak desteklenmiştir.

** Dr. esrabulut50@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3295-4354

ON THE HISTORICAL GEOGRAPHY OF CAPPADOCIA REGION: RIVERS

Abstract

Cappadocia region has hosted many civilizations throughout the history. Every society built upon the experiences of the former ones with new, more importantly more contributions and developed a unique structure. Cappadocia region with its unique cultures cultivated a cosmopolitan political and social structure and flourished in a difficult terrain as well as fertile geography. As a result, this topography contributed to the formation of the civilizations of the region and formed the main element of the trade known from the earlier periods. But, the older trade activities became more organized during the Assyrian Trade Colonies Period. When considered from this respect, the region had a very important location in terms of geopolitical and geostrategic points. The region covers a large part of the Central Anatolia Region hosting many rivers. Most of the names of the rivers in the region date back to the Hittite Period. This situation is especially important since these rivers were the determining element on the topography in the II. Millennium B.C as well as at the present time. These rivers sometimes formed natural boundaries between the powers in the region and sometimes worked as natural fortifications and obstacles for the dominations. In this respect, the nature became the primary element to protect the political entities. This study examines the rivers of the Cappadocia region and their effects on the historical process are going to be studied by the help of information obtained from translated cuneiform documents and ancient sources.

Key Words: Cappadocia Region, River, Topography, Ancient Source.

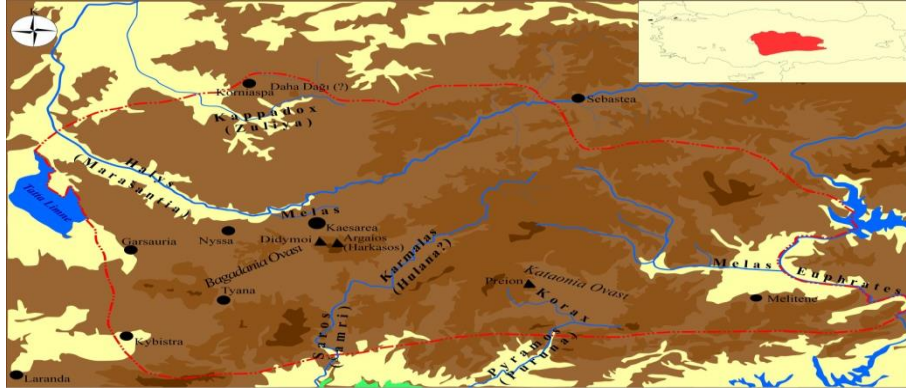
Giriş

Medeniyet tarihine genel olarak bakıldığında yerleşim alanlarının oluşturulmasında ilk tercih su kaynağına yakınlıktır. Çünkü su bilindiği üzere canlı organizmanın hayatını devam ettirebilmesi için temel ihtiyaçlar arasında yer almaktadır. Ayrıca tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yürütülmesi de yine suyun varlığına bağlıdır. Kısacası insan varlığını sürdürebilmesi için doğaya bağlı ve bağımlıdır¹. Tarihsel sürece bakıldığında insanlığın Paleolitik Çağ'dan itibaren su bulunan bölgeleri yerleşim amaçlı tercih ettikleri bilinmektedir. Buna ek olarak Mısır, Mezopotamya, Hindistan, Çin ve Avrupa gibi bölgelerde

¹ Ekrem Akurgal, "Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü", *Anadolu Araştırmaları*, 10 (2012), s. 22.

medeniyetler Nil, Ganj, İndus, Sarı Irmak ve Tuna gibi nehirlerin etrafında şekillenmişlerdir².

Benzer şekilde Kappadokia Bölgesi'nde de nehir kenarları yerleşim amaçlı tercih edilmiştir. Ancak burada Kappadokia Bölgesi'nin sınırlarının bilinmesi bu alanda bulunan akarsuların nitelik ve niceliklerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Antik çağda Megale Kappadokia (Büyük Kappadokia) olarak adlandırılan bölge batıda Tatta Limne'den³ (Tuz Gölü) doğuda Euphrates'e (Fırat), güneyde Tauros silsilesinden kuzeyde Korniaspa'ya (Yozgat)⁴ kadar uzanan oldukça geniş bir alanı ifade etmektedir⁵. Bahsi geçen bu coğrafya yaklaşık 80.000 km²'ye yayılan büyük bir alandır⁶ (Harita-1).

Harita-1: Kappadokia Bölgesi ve bölgenin akarsuları*.

² Hasan Bahar, "Hititlerde Su ve Konya Su Anıtları", *International Congress on Cultural Heritage and Tourism, 19-21 Mayıs*, Konya 2017, s. 861.

³ Strabon, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası (XII, XIII, XIV)*, XII, (çev. Adnan Pekman), İstanbul 2000, s.4-5.

⁴ Friedrich Hild-Marcell Restle, *Kappadokien, Tabula Imperii Byzantini*, Wien 1981, s. 215.

⁵ Klaus Belke, *Galatien und Lykaonien, Tabula Imperii Byzantini*, IV, Wien 1984, s. 39; Veli Sevin, *aynı makale*, s. 47; Mustafa Arslan-Esra Bulut, "Antik Kaynaklara Göre Kappadokia Bölgesi Bitkileri", *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 1 (2018), s. 28.

⁶ Ufuk Esin, "Paleolitik'ten İlk Tunç Çağı'nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokya", *Kapadokya*, (ed. Metin Sözen), İstanbul 1998, s. 65.

* **Kaynak:** Esra Bulut, "Eskiçağ'da Kappadokia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2018, s. 170.

Tarihsel süreç içerisinde binlerce yıllık köklü bir geçmişe sahip olan Kappadokia, çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kültürel ve etnik yapı bakımından farklılık arz eden bölge, topografya bakımından da benzer özellikler göstermektedir.

Orta Anadolu Bölgesi'nin büyük bir kesimini kaplayan⁷ Kappadokia Bölgesi akarsu sayısı bakımından oldukça zengindir. Bu akarsular aşağıda detaylı bir şekilde incelenecektir.

Kappadokia Bölgesi'nin Akarsuları

1) Halys

Hitit metinlerinde Maruşanta/Maraşantia⁸ (Harita-1) olarak Kızılırmak Nehri'nden bahsedilmektedir. Nehir, Kaniş'in batısında bulunan çok sayıda kente gidiş gelişlerde geçilmiş olmasına rağmen Asur Ticaret Kolonileri döneminde şimdiye kadar tespit edilen tabletlerde hiçbir şekilde nehirde söz edilmemektedir⁹.

Hitit Ülkesi MÖ II. bin yılda bu büyük nehir tarafından kuşatılmıştır ve sınırlandırılan bu bölge ülkenin çekirdeğini oluşturmaktadır¹⁰. Bu nehir Hitit anayurdu ve komşuları arasında kesin bir sınırı olmayan kuzey ve kuzeydoğu bölgeleri dışında doğal bir sınır oluşturmuştur. Toplam uzunluğu 1.355 km olan nehir, Hitit Ülkesi'nin savunmasında onu avantajlı gibi gösterse de, 915 km boyunca yürüyerek geçilecek kadar sığ olması nedeniyle düşman kuvvetlerine karşı ülkenin koruyucu bir unsuru olamamıştır¹¹. Ayrıca nehir, bulunduğu coğrafi bölgede önemli bir iskân alanı olarak tercih edilmiştir. Bu da nehrin bulunduğu alandaki ticari faaliyetleri olumlu anlamda etkilemiş ve

⁷ Veli Sevin, "Tarihsel Coğrafya: Güzel Atlar Ülkesi", *Kapadokya*, (ed. Metin Sözen), İstanbul 1998, s. 47.

⁸ John Garstang-Oliver Robert Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, London 1959 s. 4; Oliver Robert, *The Hittites*, Büyük Britanya 1961, s. 16; Giuseppe F. Del Monte-J. Tischler, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes VI Die Ort's und Gewässernamen der Hethitischen Texte*, Wiesbaden 1978, s. 538-539.

⁹ Cahit Günbattı, *Kültepe-Kaniş, Anadolu'da İlk Yazı İlk Belgeler*, Kayseri 2017, s.105.

¹⁰ Trevor Bryce, *The Kingdom of Hittites*, New York 2005, s. 44.

¹¹ Garstang-Gurney, *aynı eser*, s. 1; Charles Burney, *Historical Dictionary of the Hittites*, , Oxford 2004, s. XXIII; Bryce, *aynı eser*, s. 47-48.

dolayısıyla bölgenin ekonomik refahının gelişimine katkıda bulunmuştur¹².

Hitit dönemi içerisinde nehir, idari yapının isimlendirilmesi açısından da büyük rol oynamıştır. Buna göre, ülkenin kuzey ve doğu bölgesi, Maraşantia'nın aşağı yönünden bölgenin batısı, anayurdun içinden Hattuša'nın kuzey-kuzeydoğusu Yukarı Ülke (^{KUR} UGU.TI) olarak isimlendirilmiştir. Ülkenin güneyi, Maraşantia Nehri'nin güneyi ile batısından, Tauros ve Anti-Tauros bölgesindeki Kizzuwatna Ülkesi'ne değin uzanan alan Aşağı Ülke (^{KUR} ŠAPLI.TI) şeklinde adlandırılmıştır¹³.

Diğer Anadolu nehirlerinde olduğu gibi Maraşantia Nehri de rejiminde mevsimsel dalgalanmaların aşırı olması, platolardan keskin bir şekilde düşerek akması gibi nedenlerden ötürü gemi yolculuğu için uygun bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle nehir ulaşım amaçlı olarak çok az kullanılmıştır¹⁴. Nehir, Asur Ticaret Kolonileri döneminde genellikle ağaçtan yapılmış köprülerden, salları vasıtasıyla ya da suyun sığ olduğu yerlerde yürüyerek geçilmiştir¹⁵.

Antik dönemde nehre Halys (Kızılırmak) adı verilmiştir¹⁶. Herodotos, nehir ile ilgili şu bilgileri nakletmektedir:

“...Medlerin toprakları ile Lydialılarınkiler arasında sınır, aslında Halys ırmağıydı ki, bu ırmak Armenia dağlarından çıkar. Kilikia'dan geçer, Matienleri sağına, Phrygia'yı soluna alıp, bu iki ülke arasında akar, bu ülkeleri geçtikten sonra kuzeye doğrularak Kappadokia Syrialıları ile Paphlagonia arasında sınır çizer. Demek ki Halys ırmağı bütün Asia'yı bir kıydan öbürüne kesmiş olur.”¹⁷

Ayrıca Herodotos nehrin Euxeinos (Karadeniz)'deki Boreas (Kuzey) rüzgârı yöresinde son bulduğunu belirtmektedir¹⁸. Ksenophon ise nehrin genişliğinin iki stadiondan (yaklaşık 355 m.) az olmadığını ve

¹² Veli Ünsal, “Eskiçağda Anadolu Su Kaynakları (Orta ve Doğu Anadolu)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (2012), s. 222.

¹³ Bryce, *aynı eser*, s. 47-48.

¹⁴ Bryce, *aynı eser*, s. 47-48.

¹⁵ Günbatti, *aynı eser*, s. 105.

¹⁶ Bryce, *aynı eser*, s. 47-48.

¹⁷ Herodotos, *Historia, Tarih*, I, (çev. Müntekim Ökmen), İstanbul 1991, s. 72.

¹⁸ Herodotos, *Historia, Tarih*, I, s.6.

sadece teknelerle geçilebileceğini ifade etmektedir¹⁹. Strabon, Kamisene’de “*halai*” denen tuzlalara ithafen nehrin Halys adını aldığından bahsetmektedir. Ona göre nehir, kaynağını Megale Kappadokia’da (Büyük Kappadokia) bulunan Kamisene civarlarından almaktadır. Halys, Kamisene’de doğduktan sonra batıya yönelir ve bu sırada çok sayıda küçük akarsu tarafından beslenir. Daha sonra nehir Galatia-Paphlagonia arasından kuzeye yönelerek bu ülkeler arasında sınırı teşkil etmiştir²⁰.

Claudius ise bir şiirinde Halys’ten bahsetmektedir:

“*Kappadokia’nın tarlaları katliamla yandı; atların babası Argaeus harabeye çevriliyor. Halys’in derin suları kırmızı akıyor ve Kilikalılar kendini savunamıyor uçurumlu dağlarda.*”²¹

Nyssalı Gregorius, Halys Nehri ve akışı ile ilgili övgü dolu cümleler kullanmıştır. Ona göre nehir kıyılarıyla içinden geçtiği yerleri güzelleştirmektedir. Aziz, nehri mor bir elbiseyi süsleyen altın bir kurdeleye benzetmektedir. Azizin yine konuyla ilgili verdiği en önemli bilgi ise nehrin suyunun toprakla kızılaştığıdır²². Bu bilgi günümüzde nehre Kızılırmak adının verilmesinin, akışındaki toprağın rengine bağlı bir durum olabileceğine dair ipuçları vermektedir.

2) Melas (Karasu)

Melas, Kappadokia Bölgesi’nin en önemli akarsularından birini oluşturmaktadır ve kaynağını Mazaka/Kaesarea’nın batısında bulunan Argaios civarından almaktadır²³ (Harita-1). Akarsu bugünkü Karasu ile eşitlenmektedir²⁴.

M. Forlanini, Melas’ın Kanişite panteonunun bir üyesi ve Luvi su tanrıçası olarak bilinen Maliya isminden gelmiş olabileceğini

¹⁹ Ksenophon, *Anabasis, On Binlerin Dönüşü*, İstanbul 2010, s. 5-6, 9.

²⁰ Strabon, *aynı eser*, XII, s.3, 12, 39.

²¹ Carmina Claudius, *Claudian*, V, (çev. M. Platnauer), Londra 1895, s. 31.

²² Nyssalı Gregorius, *Epistolae. The Letters*, (çev. A. M. Silvas), Leiden-Boston 2007, s. 1-6.

²³ John Antony Cramer, *Geographical And Historical Description of Asia Minor*, II, Oxford 1832, s. 119-120; Charles Texier, *Küçük Asya*, III, (çev. Ali Suat), Ankara 2002, s. 75.

²⁴ Texier, *aynı eser*, s. 75.

düşünmektedir. Bu tanrıçaya tapınım tüm Tunç Çağı boyunca sürmüştür²⁵.

Nehir Yunan ve Roma dönemlerinde Melas olarak adlandırılmaktadır²⁶. Kappadokia kralı V. Ariarathes bu nehir üzerinde bir baraj inşa ettirmiştir:

“Melas dar bir geçitte Euphrates’e²⁷ bağlandığından kral Ariarathes buraya bir baraj yaparak, komşu ovayı denize benzer bir göl haline sokmuş ve bazı adaların –Kyklad’lar gibi- dış dünyayla ilgisini keserek burada çocukça zevklerle vakit geçirmiştir. Fakat birden baraj çökmüş, sular tekrar yayılmış ve bu şekilde dolan Euphrates Kappadokia toprağının birçoğunu silip süpürmüş, birçok iskânı ve ekili araziye bozmuş, ayrıca Phrygia’yı ellerinde tutan Galatların ülkelerine de oldukça zarar vermiştir. Bu olay hakkındaki kararı Romalılara bırakan yerli halk, zarara karşılık kraldan üç yüz talantonluk bir cereme almışlardır.”²⁸

Melas’ın çok sayıda siyah balçık taşımamasından dolayı bu ismi aldığı ifade edilmektedir. Nehir, çeşitli kollarla beslenerek büyüüp dar bir geçitten geçerek buradan yaklaşık 16 km sonra Halys’e dökülmektedir. Texier, işte bu dar geçidin yukarıda Ariarathes tarafından kapatılarak baraj yapılan yer olduğunu düşünmektedir²⁹.

3) Melas (Tohma Nehri)

Anti-Taurosların kuzeyinde yer alan Meles Nehri’ni³⁰ besleyen iki önemli kol bulunmaktadır ve bunlardan biri Sebasteia’nın güneyinde yer

²⁵ Massimo Forlanini, “On the Middle Kızılırmak. Central-North Anatolia in the Hittite Period New Perspective in the Light of Recent Research”, *Studia Asiana*, (ed. F.P. Daddi-G. Torri-C. Corti), S. 5 (2009), s. 44.

²⁶ Texier, *aynı eser*, s. 75.

²⁷ Texier’e göre Euphrates adının Halys olması gerekmektedir. Ona göre Strabon burada muhtemelen yanlışlıkla Euphrates yazmıştır. Bk. *Aynı eser*, s. 75.

²⁸ Strabon, *aynı eser*, XII, s. 2-8.

²⁹ Texier, *aynı eser*, s. 75.

³⁰ Murat Sunkar-Saadettin Tonbul-M. Ali Özdemir, “Çaltı Çayı Yukarı Havzasının (Kangal Doğusu) Jeomorfolojisi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, VI/2 (2008), s. 2; Komisyon, *Malatya Valiliği İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü İl Çevre ve Durum Raporu*, Malatya 2012, s. 12.

alan Euspena³¹, diğeri ise Sargaurasene’de bulunan Gauraina³² topraklarından doğarak Melitene dolaylarında Melas ile birleşirler. Buradan sonra nehir, Euphrates’e dökülmektedir³³ (Harita-1).

Euphrates Nehri’nin en önemli kollarından birini oluşturan Tohma Su, Antik dönemde Melas olarak isimlendirilmiştir³⁴.

4) Karmalas

Karmalas Nehri ya da bugünkü adıyla Zamantı Nehri,³⁵ kaynağını Uzunyayla, Şerefiye Köyü’nden (Ariarathia/Pınarbaşı)³⁶ almakta ve Taurosların ortasında Saros’a (Seyhan) katılarak bu nehrin kollarından birini oluşturmaktadır³⁷ (Harita-1).

Yeri konusunda tartışmalar olmasına rağmen, Anitta metinlerinde ‘ID 𐎠[(u-u-la-an-na)]-a[(n İŞ-BAT)]³⁸ şeklinde yer alan 𐎠ulana Nehri’nin Karmalas olabileceği düşünülmektedir³⁹. Bununla birlikte Hitit mitolojileri arasında “bir yılda 30 çocuk doğuran Kaniş kraliçesinin öyküsü” oldukça kıymetli bir yere sahiptir. Her ne kadar Hitit mitolojisi olsa da aslında Hurri kökenli⁴⁰ bir efsane olan bu öyküde kraliçe, belirli

³¹ Bugünkü Kangal, Friedrich Hild-Marcell Restle, *Kappadokien, Tabula Imperii Byzantini*, Wien 1981, s. 288. Ayrıca bk. William Mitchell Ramsay, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul 1960, s. 304.

³² Bugünkü Gürün, Hild-Restle, *aynı eser*, s. 181-182.

³³ Veli Sevin, *aynı makale*, s. 49.

³⁴ Timothy B. Mitford, “Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes”, *ANRW*, VII/2 (1980a), s. 1185; *Barrington Atlas of The Greek And Roman World*, (ed. R. J. A. Talbert), 2000, Map. 64.

³⁵ Ramsay, *aynı eser*, s. 318; *Barrington Atlas of The Greek And Roman World*, Map 64.

³⁶ Ariarathia kenti Kappadokia kralı III. Ariarathes tarafından kurulmuştur. Bk. Ramsay, *aynı eser*, s. 343; Friedrich Hild, *Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien*, Wien 1977, s. 92; Oğuz Tekin, “MÖ IV-MS VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kapadokya Krallığı”, *Kapadokya*, (ed. Metin Sözen), İstanbul 1998, s. 201.

³⁷ Charles William Wilson, *Notes on the Geography of the Asia Minor*, Proceedings, N.S., 6 (1884), s. 40; Ramsay, *aynı eser*, s. 319.

³⁸ Erich Neu, *Der Anitta-Text, Studienzu den Boğazköy-Texten*, 18, Wiesbaden 1974, s. 14.

³⁹ Del Monte-Tischler, *aynı eser*, s. 529.

⁴⁰ Şeyma Ay, “Hitit Metinlerinde Geçen Gebelik Konusuna Kısa Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 12 (2012), s. 49.

zaman dilimlerinde 30 erkek ve 30 kız çocuğu dünyaya getirmiş ve bu çocukları nehre attırmıştır. A. Ünal, burada zikredilen nehrin Maraşantia olmadığına kesin gözüyle bakmakta olup, adı geçen ırmağın Karmalas olabileceğini ileri sürmektedir⁴¹. Ayrıca yazarın nehre ilgili olduğu bir diğer sonuç ise Hitit Ülkesi için oldukça önemli bir yapıya sahip olan Lawazantia'nın kıyısında yer aldığıdır. Ona göre Alda ve Tarmanna isimli akarsulardan biri olan Tarmanna'daki T-K ünsüzlerinin değişmesiyle türetilerek Tarmalas şeklini almıştır. Yine yazarın verdiği bilgilere göre Tarmanna'nın, Karmalas diye anılan nehir olabileceği ihtimal dâhilindedir⁴².

Antik dönemde Karmalas adı verilen nehir hakkında Strabon daha detaylı bilgiler vermektedir. Onun anlatımına göre Karmalas Nehri Dastarkon⁴³ adı verilen bir yerleşimin etrafından geçer ve bir süre yol aldıktan sonra Kilikia Denizine dökülür⁴⁴.

Karmalas Nehri, bölge coğrafyasındaki idari sınırların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim merkezi Mazaka/Kaesarea olan Kilikia'nın sınırlarını kuzeyde Halys ve batıda Karmalas belirlemekte ve yine Kataonia da batıda Karmalas Nehri ile Kilikia'dan ayrılmaktadır⁴⁵.

Strabon'un verdiği bilgilere göre daha önce Melas Nehri üzerinde kurulan baraj, Karmalas üzerine de yapılmıştır:

“Herpa’da da aynı şey olmuştur; kral orada da Karmalas Irmağı’nın bir koluna baraj yapmış ve ağzın açılmasıyla su, Mallos

⁴¹ Ahmet Ünal, “Hitit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıt ve Anımsamalar”, *Emin Bilgiç Hatıra Kitabı, Archivum Anatolicum*, 1997, s. 349.

⁴² Ahmet Ünal, “Paylaşılmalı Kraliçe Puduhepa ve Memleketi Kayıp Kent Lawazantia”, *Stratejik Kalkınmada Kent Değerleri Sempozyumu, (3-4-5 Mayıs)*, Osmaniye 2016, s. 21; Del Monte-J. Tischler, Karmalas'ın Lawazantia'da olduğundan bahsetmektedirler. Bk. *aynı eser*, s. 553. Elbistan Karahöyük'e lokalize edilmektedir. Forlanini-Marazzi, *aynı eser*, TAV. XVI; Ahmet Ünal, Lawazantia şehrinin Elbistan Ovası'nın batısında Tanır Höyük'te olduğunu ifade etmektedir. Bk. *aynı bildiri*, s. 21.

⁴³ Ramsay, şehrin Ekrek (Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı yeni adıyla Köprübaşı Köyü) dolaylarında aramak gerektiğini ifade etmektedir. Bk. *aynı eser*, s. 346. Ayrıca bk. *Barrington Atlas of The Greek And Roman World*, Map 64.

⁴⁴ Strabon, *aynı eser*, XII, s.2, 6.

⁴⁵ Ramsay, *aynı eser*, s. 335-344.

civarında Kilikia'da çeşitli bölgeleri harabetmiş, o da zarar görenlere tazminat vermiştir."⁴⁶

Karmalas Nehri ayrıca Kommagene ya da Melitene yönüne giden imparatorlar ya da askerî birliklerin güzergâhları üzerinde yer almaktadır. Bu güzergâh şöyledir: Justinianopolis-Mokisos'dan⁴⁷ başlayarak, güneydoğu istikametine yönelir ve Halys'i geçerek, Justinianopolis-Kamoulianai⁴⁸ dolaylarından Kaesarea'ya gelip buradan Karmalas Nehri'ni aşar⁴⁹.

5) Korax

Antik dönem adıyla Korax, günümüz adıyla Hurman Çay,⁵⁰ antik Maragos⁵¹ kasaba ya da köyünün (Marabuz/Dağlıca) yakınlarında yer almaktadır⁵² (Harita-1). Bu nehir aynı zamanda Sobagena'nın (Hurman Kale) etrafından geçmekte⁵³ ve bir nevi kalenin doğal tahkimatını oluşturduğu düşünülmektedir.

6) Kappadox

Halys'in doğusunda yer alan ve onun kollarından birini oluşturan nehir⁵⁴, Antik dönemde Kappadox, günümüzde Delice Irmak olarak adlandırılmaktadır⁵⁵ (Harita-1).

Hitit metinlerinde 'ID zu-li-ia-aš şeklinde zikredilen Zuliya Nehri'nin, Kızılırmak'ın en önemli kollarından biri olan Kappadox Nehri olabileceği ileri sürülmektedir⁵⁶. Halys kavsi içerisinde yer alan Kappadox, Hitit döneminde oldukça önemli bir konuma sahip olmuş ve

⁴⁶ Strabon, *aynı eser*, XII, s. 2, 8.

⁴⁷ Bugünkü Kırşehir'e lokalize olunur. Ramsay, *aynı eser*, s. 297.

⁴⁸ Muhtemelen Kayseri'nin kuzeyinde yer alan Emmiler'dir. Bk. *Barrington Atlas of The Greek And Roman World*, Map 64.

⁴⁹ Ramsay, *aynı eser*, s. 243.

⁵⁰ John Robert Sitlington Sterret, *An Epigraphical Journey in Asia Minor*, Boston 1888, s. 305 (no. 352-354); Ramsay, *aynı eser*, s. 342; Hild-Restle, *aynı eser*, s. 190.

⁵¹ *Barrington Atlas of The Greek And Roman World*, Map 64.

⁵² Ramsay, *aynı eser*, s. 342.

⁵³ Sterret, *aynı eser*, s. 305 (no. 352-354).

⁵⁴ Ramsay, *aynı eser*, s. 348; Hetherington, *aynı eser*, s.11.

⁵⁵ Sevin, *aynı makale*, s. 47.

⁵⁶ Del Monte-Tischler, *aynı eser*, s. 560.

Halys'in aksine başkent Hattuša için doğal bir tahkimat görevi görmüştür⁵⁷.

Hitit döneminde nehirden detaylı olarak bahseden en önemli bilgiler I. Šuppiluliuma'nın hükümdarlık yıllarında olduğu düşünülen⁵⁸ KBo XVI 36+ KUB XXXI 20+ Bo 5768 numaralı metinden elde edilmektedir. Bu metinde Kaşkalılar ve Hititler arasında gerçekleşen bir mücadelede Zuliya Nehri'ne şu bilgiler yer almaktadır:

- “Ix+ 4. O, [or]adan nereye gitti ise,
5. Ona (karşı) bir yandan Šakadunuwa dağı (halkı)
6. düşman idi. Diğer yandan ona (karşı)
7. Šišpiunuwa dağı (halkı) düşman idi.
8. [D]iğer yanda Šarpunuwa dağı halkı ona (karşı)
9. [düşm]an idi. Onu(n orada olduğunu)
10. [b]ütün düşman[lar?] karşıdan
11. işitince, Kaşkalıların
12. hepsi (de) oraya vardılar
13. ve ona (karşı) Zuliya ırmağının ön[ünde]
14. köprüyü tuttular.
15. ve köpr[ü]yü yıktılar.
III. 1. Zuliya'nın (suları) yüksek
2. idi. Šamuha kentinin tanrıçası İřtar
3. ona yardım etti
4. ve (suları) yükselmiş (olan) Zuliya ırmağından
5. dışarıya sürdü. Onu sudan
6. kemeri[nde]n tutarak yukarıya
7. (çekti). Irmakta ona

⁵⁷ L. G. Hetherington, *Hittite Domestic And Foreign Policy in The Old Kingdom*, University of Tasmania 1962, s. 11.

⁵⁸ Özlem Sir Gavaz, “Hitit İmparatorluk Dönemi Krallarından I. Šuppiluliuma Döneminde Anadolu”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I/1, s. 26-32.

8. y[ay]la, [o]kla (ve) taşla

9. saldırdılar.”⁵⁹

Nehrin adının Asur kralı Ninias ve kraliçe Semiramis’in oğullarının adı olan Kappadox’tan geldiği ve daha sonra tüm bölgenin bu isimle adlandırıldığı düşünülmektedir. Ayrıca bu ismin daha sonraları Yunanlılar tarafından ortaya konulan efsanevi bir kişi olma olasılığı da söz konusudur⁶⁰.

Nehir, antik dönemde de önemini muhafaza etmeye devam etmiştir. Nitekim Plinius, Kappadox’un Galatia ve Kappadokia arasında sınır olduğundan bahsetmektedir. Yine aynı yazara göre bölgede yaşayan halk da ismini bu nehirden almıştır⁶¹.

7) Saros

Hitit döneminde Şamri⁶², Antik dönemde Saros (Psaros)⁶³ olarak bilinen nehir günümüzde Seyhan olarak isimlendirilmektedir⁶⁴ (Harita-1).

Saros Nehri, Asia Minor’un önemli nehirlerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Kappadokia’nın hemen hemen orta kısımlarında yer alan Anti-Tauros’lar’dan doğarak Komana’nın yanından geçer. Buradan sonra batı kolunu da içine alarak Kilikia sınırı yönüne doğru akmaya devam eder ve Tarsos (Tarsus)’un⁶⁵ güneydoğusundan denize dökülür⁶⁶.

⁵⁹ Sedat Alp, “Maşat Höyük’te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Kızılırmak Bölgesinin Coğrafyası”, *Belleten*, XLI/164 (1977), s. 644-645.

⁶⁰ A. Teyfur Erdoğan, “Karamanlıca Diğer Bir Nevşehir Salnamesi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S. 145 (1996), s. 51-52.

⁶¹ Plinius, *Naturalis Historia, The Natural History*, III-VII, (çev. H. Rackham), London 1855, VI: III.

⁶² Del Monte-Tischler, *aynı eser*, s. 546; Ahmet Ünal, “Çukurova’nın Antik Devirlerde Taşdığı İsimler ile Fiziki ve Tarihi Coğrafyası”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*, (ed. E. Artun, M. S. Koz), İstanbul 2000, s. 27; Massimo Forlanini, “How to Infer Ancient Roads and Itineraries from Heterogeneous Hittite Text: The Case of the Cilician (Kizzuwatnean) Road System”, *Kaskal*, S.10 (2013), s. 16.

⁶³ G. Wilhelm, *The Hurrians*, (çev. Jennifer Barnes), İngiltere 1945, s. 23; Psaros için bk. *Barrington Atlas of The Greek And Roman World*, Map 66; Texier, *aynı eser*, s. 19.

⁶⁴ Wilson, *aynı eser*, s. 40; Timothy B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, ANRW II, 7, 2, (1980b), s. 1233; Ünal, *aynı makale*, 2000, s. 25.

⁶⁵ *Barrington Atlas of The Greek And Roman World*, Map 66.

Yukarıda da belirtildiği üzere Hitit döneminde Şamri olarak isimlendirilen nehirde MÖ XIV. yüzyıla tarihlendirilen bir antlaşma metninde bahsedilmekte olup bu, Hitit kralı II. Tudhalia (?)⁶⁷ ve Kizzuwatna kralı Şunahşara arasında bir antlaşmayı içermektedir. Antlaşma metninde Şamri Nehri, Kizzuwatna ve Hitit ülkeleri arasındaki sınırlardan birini teşkil etmektedir. Buna göre, Hitit kralı Tudhalia Adania tarafında Şamri Nehri’ni geçmemeli, buna karşılık kral Şunahşara da Hatti tarafına doğru Şamri Nehri’ni geçmemelidir⁶⁸.

Nehir, MÖ V. yüzyıl dolaylarına gelindiğinde Saros olarak isimlendirilmektedir. Bu dönemde nehir hakkındaki en önemli bilgileri Ksenophon’dan öğrenmekteyiz. Onun anlatımına göre, Genç Kyros ağabeyi Pers kralı II. Artakserkses’e (MÖ 404-359)⁶⁹ karşı giriştiği taht mücadelesi sırasında topladığı ordu ile birlikte (MÖ 401)⁷⁰ Kilikia üzerinden güneye, Kunaksa yönüne ilerlerken Saros ve Pyramos nehirlerini aşmıştır. Bu sefer sırasında Genç Kyros’un ordusunda bulunan Ksenophon, Saros Nehri’nin genişliğinin 300 ayak olduğunu belirtmektedir⁷¹.

Appianos ise nehir ile ilgili şu bilgileri nakletmektedir:

“Antiokhos (III), büyük askeri üne kavuşması nedeniyle Kartacalı Hannibal’ı görkemli bir şekilde kabul etti ve kendisinin yanında tuttu. Likya’da Ptolemaios’un hayatta olduğunu öğrendi. Böylece Mısır’ı ele geçirme fikrinden vazgeçti ve dikkatini Mısır yerine, almak için umut ederek Kıbrıs’a çevirdi ve hızla yol aldı. Saros Nehri ağzında bir fırtına ile karşılaştı ve birçoğu askerleriyle ve arkadaşlarıyla gemilerinin çoğunu kaybederek hasar gören filosunu onarmak için Suriye’deki

⁶⁶ Strabon, *aynı eser*, XII, s. 2-3; William Smith, *A Smaller Classical Dictionary of Biography, Mitology and Geography*, New York 1877, s. 348.

⁶⁷ Antlaşmayı yapan kişinin I. Tuthalia olduğu savunulmaktadır. Bk. John David Hawkins-Mark Weeden, “Kizzuwatna and the Euphrates States: Kummaha, Elbistan, Malatya Philology”, *Hittite Landscape and Geography*, Boston-Leiden 2017, s. 282.

⁶⁸ Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Text*, Ancient World Series, 1999, s. 25.

⁶⁹ Ksenophon, *aynı eser*, I:I, s. 1.

⁷⁰ Şevket Dönmez, “Oluz Höyük; Kuzey, Orta Anadolu’nun Kralı Pers Merkezi”, *Sümer Atasoy’a Armağan Yazılar*, (ed. Şevket Dönmez), Ankara 2013, s. 104.

⁷¹ Ksenophon, *aynı eser*, I: IV, s.1.

Seleukia'ya gitti. Orada, bir araya gelen çocukları Antiokhos ve Laodike'nin evliliklerini kutladı."⁷²

Ptolemaios ise Saros ve Pyramos nehirlerini Kilikia sınırları içerisinde saymaktadır⁷³. A.Ünal, Nil'in Mısır için ifade ettiği önemin aynısını, Saros ve Pyramos nehirlerinin de Çukurova Bölgesi için ifade ettiğini belirtmektedir⁷⁴.

8) Pyramos

Anti-Tauros silsilesinden doğan ve Asia Minor'un en büyük akarsularından birini oluşturan⁷⁵, Hititçe'de muhtemelen Puruna⁷⁶, antik dönemde ise Pyramos olarak bilinmekte olan nehir, günümüzde Ceyhan olarak adlandırılmaktadır⁷⁷ (Harita-1).

Puruna/Purana ismine Hitit kralı I. Hattuşili'nin düzenlemiş olduğu bir seferde rastlanmaktadır. Buna göre, I. Hattuşili öncelikle Zaruna/Zarunti'yi (bugünkü Kozan) yerle bir ettikten sonra Kilikia'nın kuzeyinden geçerek Adalur Dağı'nda (Kadirli'nin yakınlarındaki tepeler) Halab ve Haşsuwa (Kahramanmaraş yakınları) ordularını yenilgiye uğratmıştır. Ardından kral Puruna Nehri'nin yukarisından Haşsuwa'ya geçmiş ve burayı kuşatmıştır⁷⁸.

Antik kaynaklar Pyramos Nehri'nin boyutları ve yapısı konusunda daha detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre nehir kaynağından çıktıktan sonra güneydoğu yönünde akmaya devam eder. Daha sonra Tauros silsilesinde derin ve dar bir vadiden geçtikten sonra

⁷² Appianos, *Historia Romana, Roman History II, The Foreign Wars (Mithridatic Wars-Syrian Wars)*, (çev. T. E. Page), Great Britain 1899, I, s. 4.

⁷³ Claudius Ptolemaios, *Geographia*, (ed. C. F. A. Nobbe), Leipzig 1843-1845, V, VII.

⁷⁴ Ünal, *aynı makale*, 2000, s. 27.

⁷⁵ Smith, *aynı eser*, s. 328.

⁷⁶ Michael C. Astour, *Hittite History and Absolute Chronology of the Bronze Age*, Partille 1989, s. 89; Oliver Robert Gurney, "Hittite Geography thirty years on, Festschrift Sedat Alp", *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern in Honour of Sedat Alp*, Ankara 1992, s. 217; Ünal, *aynı makale*, 2000, s. 27; Serdar Girginer-Fahri Özdemir-Fatma Şahin, "Adana (Yukarı Oca-Ceyhan Ovası) Yüzey Araştırmaları 2006", *ANMED*, S. 5 (2007), s. 82.

⁷⁷ Charles Wilson, *aynı eser*, s. 40; Hild, *aynı eser*, s. 89; Mitford, *aynı makale*, 1980a: 1233.

⁷⁸ Astour, *aynı eser*, s. 89; Gurney, *aynı makale*, s. 216-217.

Kilikia üzerinden güneybatıya yönelir ve Mallos⁷⁹ yakınlarında denize dökülür. Ksenophon, nehrin genişliğinin 1 stadion olduğunu ifade etmektedir⁸⁰. Tacitus ise nehrin içinden yürüyerek geçmenin imkânsız olduğundan bahsetmektedir⁸¹. Plinius, Kilikia'ya komşu olan Syria sahillerini anlatırken Pyramos Nehri'nin adını da zikretmektedir⁸². Strabon ise nehirle ilgili daha detaylı bilgiler vermektedir:

“Kaynağı ovanın (Kataonia Ovası) ortasında bulunan ve gidiş gelişe açık olan Pyramos Irmağı Kataonia'yı baştanbaşa geçer. Toprakta önemli bir çukur vardır ve burada suyun yer altında gizli bir geçide aktığı görülür. Bu su sonradan tekrar yüze çıkar. Birisi bu çukura bir kargı atacak olursa, suyun basıncı o kadar kuvvetlidir ki kargı güçlükle içeri girer. İrmak olağanüstü ve geniş olduğundan her ne kadar büyük hacimde akarsa da Tauroslara geldiği zaman önemli bir küçülme görülür; ayrıca dağdaki, ırmağın aktığı yarık da dikkati çeker; zira kırılarak ikiye ayrılan kayalarda olduğu gibi, her iki taraftaki çıkıntılar karşı taraftaki oyuklara kadar uyarlar ki bunlar birbirlerine tamamen intibak ettirilebilirler. Benim gördüğüm kayalar böyleydi. Nehrin her iki kıyısında birbirinden iki, üç pletron uzaklıkta bulunan ve aşağı yukarı dağın zirvesine kadar uzanan kayalarda birbirlerine intibak edebilecek çıkıntılar ve oyuklar bulunuyordu. Buradan bir köpek veya yabani bir tavşan atlayabilir. Bu yarık ırmağın kanalıdır ve ağzına kadar doludur; genişliği bakımından bir kanala benzer; akışının çarpıklığı ve genişliğinin birden daralması ve yarığının derinliği nedeniyle gezginlerin kulağına, daha buraya erişmeden çok evvel gök gürültüsünü andıran bir ses gelir. Dağlardan geçerken kısmen Kataonia'dan kısmen de Kilikia ovalarından denize pek çok mil getirir.”⁸³

Sonuç

Kappadokia Bölgesi'nin akarsularına dair MÖ II. binden hemen hemen MÖ I. bin yılın son çeyreğine kadar olan veriler oldukça kısıtlıdır. Özellikle Asur Ticaret Kolonileri Çağı içerisinde de bölgede var olduğu

⁷⁹ Karataş'ın bulunduğu bölge için bk. Ramsay, *aynı eser*, s. 429; Adana-Kızıлтаhta için bk. *Barrington Atlas of The Greek And Roman World*, Map 66.

⁸⁰ Ksenophon, *aynı eser*, 1:4.1.

⁸¹ Cornelius Tacitus, *Annales I-IV, The Annals*, (çev. C. H. Moore, J. Jackson), Londra 1934-1937, II: LXVIII.

⁸² Plinius, *aynı eser*, V: XXII.91-93.

⁸³ Strabon, *aynı eser*, XII, s. 2, 4.

bilinen nehirler ve isimlerine dair elimizde neredeyse hiçbir veri yer almamaktadır. Hitit dönemi içerisinde bir önceki döneme nispeten en azından isim bazında bilgiler elde ediyor olmamıza rağmen yukarıda da belirtildiği üzere bir kısım akarsuların isimlerinin kesinliği konusu henüz tam anlamıyla bir netlik kazanmamış olup bu konuda farklı lokalizasyon önerileri bulunmaktadır.

Kappadokia Bölgesi'nin en uzun akarsuyu Maraşantia/Halys'tir. Hitit çekirdek bölgesinin etrafını kuşatan Maraşantia (antik dönemde Halys) Nehri'nin, Hitit Devleti'nin siyasi sınırlarının belirlenmesinde doğal bir yeri bulunmakta olup bu bakımdan büyük bir öneme sahiptir. Buna karşılık nehrin büyük bir bölümü oldukça sığ olması nedeni ile ülke için koruyucu bir özellik taşıyamamıştır. Nehrin doğal bir sınır olma özelliği klasik dönem de devam etmiştir.

Bölgede yer alan diğer akarsular ise Halys'ten farklı olarak buldukları alanlarda tahkimat niteliği taşımış olabilirler. Bunlardan özellikle bölgeye adını veren Kappadox nehri Hitit döneminde bir doğal tahkimat görevi görmüştür. Buna ek olarak Plinius'un anlatımlarına göre nehir, Antik dönemde Galatia ve Kappadokia arasında sınır teşkil etmiştir.

Bölgede doğal tahkimat görevi taşıyan bir diğer nehir Korax'tır. Bu nehir de Hurman Kale'nin korunmasında etkili olabileceği gibi kalenin su ihtiyacını da karşılamış olabilir. Karmalas nehri ise bölgenin idari ayrışmasında valilikler arasında doğal bir sınır olmuştur. W. M. Ramsay Kilikia ile Sargarausene eyaletleri arasında sınırı Karmalas'ın oluşturduğunu ifade etmektedir. Yine yazara göre Kataonia'yı batı yönünde Kilikia eyaletinden ayıran da yine Karmalas'tır. Aynı zamanda bu nehirler modern araştırmacılar için şehirlerin lokalizasyonlarının belirlenmesinde önemli birer mihenktiler ve antik dönem güzergâhlarının tespiti için kayda değer bir yere sahiptirler. Örneğin Strabon Herpa adı verilen kasabanın Karmalas üzerinde yer aldığından bahsetmektedir. Bu da modern araştırmacıların lokalizasyon önerilerine temel teşkil etmektedir. Saros ve Pyramos nehirleri ise kaynaklarını Kappadokia Bölgesi'nden almaktadırlar.

Bölgede iki adet Melas nehri bulunmaktadır. Bunlardan Melitene dolaylarından olan ve Tohma'ya lokalize olunan Melas bölge coğrafyası açısından büyük bir öneme sahiptir. Kappadokia'da yer alan diğer ve Kayseri yakınlarındaki Karasu olabileceği düşünülen Melas ise

Kappadokia kralının üzerine baraj inşa edebilecek kadar önemlidir. Zira nehrin yatağı ve bulunduğu coğrafya baraj inşa edilmesine imkan sağlamıştır.

Kappadokia Bölgesi'nin bu zengin akarsu ağı bölgedeki sosyal yapı için oldukça cezbedici unsurlar arasında bulunuyor olmalıdır. Çünkü insanlığın, tarihin her döneminde suya olan bağlılığı ve bağımlılığı göz önüne alındığında bu derece kıymetli akarsulara sahip bölgenin yerleşim amaçlı tercih edilmemesi pek de mümkün görünmemektedir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Appianos, *Historia Romana, Roman History II, The Foreign Wars (Mithridatic Wars-Syrian Wars)*, (çev. T. E. Page), The Loeb Classical Library, Great Britain 1899.

Carmina Claudius, *Claudian*, (çev. M. Platnauer), Londra 1930.

Claudius Ptolemaios, *Geographia*, (ed. C. F. A. Nobbe), Leipzig 1843-1845.

Cornelius Tacitus, *Annales I-IV, The Annals*, (çev. C.H. Moore ve J.Jackson), The Loeb Classical Library, Londra 1934-1937.

Herodotos, *Historia, Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1991.

Xsenophon, *Anabasis, On Binlerin Dönüşü*, (çev. Tanju Gökçöl), Sosyal Yay., İstanbul 2010.

Nyssalı Gregorius, *Epistolae, The Letters*, (çev. A. M. Silvas), Brill, Leiden-Boston 2007.

Plinius, *Naturalis Historia, The Natural History*, III-VII, (çev. H. Rackham), Harvard Universty Press, London 1855.

Strabon, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası (XII, XIII, XIV)*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2000.

Diğer Kaynaklar

AKURGAL, Ekrem, “Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü”, *Anadolu Araştırmaları*, 10 (2012), s. 21-30.

ALP, Sedat, “Maşat Höyük’te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığında Yukarı Kızılırmak Bölgesinin Coğrafyası”, *Belleten*, XLI/164 (1977), s. 637-652.

ARSLAN, Mustafa-Esra Bulut, “Antik Kaynaklara Göre Kappadokia Bölgesi Bitkileri”, *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 1 (2018), s. 27-46.

ASTOUR, Michael C., *Hittite History and Absolute Chronology of the Bronze Age*, Partille 1989.

AY, Şeyma, “Hitit Metinlerinde Geçen Gebelik Konusuna Kısa Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi*, 12 (2012), s. 41-61.

BAHAR, Hasan, “Hititlerde Su ve Konya Su Anıtları”, *International Congress on Cultural Heritage and Tourism*, (19-21 Mayıs), Konya 2017, s. 861-867.

BECKMAN, Gary, *Hittite Diplomatic Text*, Ancient World Series, 1999.

BELKE, K. Galatien und Lykaonien, *Tabula Imperii Byzantini*, 4, Wien 1984.

BRYCE, Trevor, *The Kingdom of Hittites*, Oxford University Press, New York 2005.

BULUT, Esra, “Eskiçağ’da Kappadokia Bölgesi’nin Tarihi Coğrafyası”, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2018.

_____, bk. ARSLAN, Mustafa.

BURNEY, Charles, *Historical Dictionary of the Hittites*, The Scarecrow Press, Oxford 2004.

CRAMER, John Antony, *Geographical And Historical Description Of Asia Minor*, A Universty Press Oxford 1832.

DEL MONTE, Giuseppe F.-J. Tishler, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes VI Die Ort’s und Gewässernamen der Hethitischen Texte*, Wiesbaden 1978.

DÖNMEZ, Şevket, “Oluz Höyük; Kuzey, Orta Anadolu’nun Krali Pers Merkezi”, (ed. Şevket Dönmez), *Sümer Atasoy’a Armağan Yazılar*, Hel Yayıncılık, Ankara 2013, s. 103-106.

ERDOĞDU, Teyfur, “Karamanlıca Diğer Bir Nevşehir Salnamesi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S.145 (1996), s. 47-57.

ESİN, Ufuk, “Paleolitik’ten İlk Tunç Çağı’nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası”, *Kapadokya*, (ed. Metin Sözen), Ayhan Şahenk Vakfı yay., İstanbul 1998, s. 64-123.

FORLANINI, Massimo, “On the Middle Kızılırmak. Central-North Anatolia in the Hittite Period New Perspective in the Light of Recent Research”, *Studia Asiana*, (ed. F.P. Daddi-G. Torri-C. Corti), S. 5 (2009), s. 36-69.

_____, “How to Infer Ancient Roads and Itineraries from Heterogeneous Hittite Text: The Case of the Cilician (Kizzuwatnean) Road System”, *Kaskal*, S. 10 (2013), s. 1-34.

_____-M. Marazzi, *Anatolia: L'impero Hittita*, Roma 1986.

HAWKINS, John David-Mark Weeden, “Kizzuwatna and the Euphrates States: Kummaha, Elbistan, Malatya Philology”, *Hittite Landscape and Geography*, Brill, Boston-Leiden 2017.

GARSTANG, John-Olivier Robert Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, The British Institute of Archeology at Ankara, London 1959.

GİRGİNER, Serdar-H. Fahri Özdemir-Fatma Şahin, “Adana (Yukarı Oca-Ceyhan Ovası) Yüzey Araştırmaları 2006”, *ANMED*, S. 5 (2007), s. 79-85.

GURNEY, Olivier Robert, *The Hittites*, Richard Clay&Company, Büyük Britanya 1961.

_____, “Hittite Geography thirty years on”, Festschrift Sedat Alp, *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern in Honour of Sedat Alp*, Ankara 1992, s. 213-221.

_____, bk. GARSTANG, John.

GÜNBAĞCI, Cahit, *Kültepe-Kaniş, Anadolu’da İlk Yazı İlk Belgeler*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kayseri 2017.

HAWKINS, John David-Mark Weeden, “Kizzuwatna and the Euphrates States: Kummaha, Elbistan, Malatya Philology”, *Hittite Landscape and Geography*, Brill, Boston-Leiden 2017, s. 281-294.

HETHERINGTON, L.G., *Hittite Domestic And Foreign Policy In The Old Kingdom*, University of Tasmania, 1962.

HILD, Friedrich, *Tabula Imperii Byzantini, Byzantinische Strassensystem in Kappadokien*, Wien 1977.

HILD, Friedrich-Marcell Restle, *Kappadokien, Tabula Imperii Byzantini*, Wien 1981.

GARSTANG, John-Olivier Robert Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, The British Institute of Archeology at London, Ankara 1959.

GİRGİNER, Serdar-H. Fahri Özdemir-Fatma Şahin, “Adana (Yukarı Oca-Ceyhan Ovası) Yüzey Araştırmaları 2006”, *ANMED*, 5, 2007, s. 79-85.

GURNEY, Olivier Robert, *The Hittites*, Richard Clay&Company, Büyük Britanya 1961.

_____ “ Hittite Geography thirty years on, Festschrift Sedat Alp”, *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern in Honour of Sedat Alp*, Ankara 1992, s. 213-221.

GÜNBATTI, Cahit, *Kültepe-Kaniş, Anadolu’da İlk Yazı İlk Belgeler*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kayseri 2017.

KOMİSYON, *Malatya Valiliği İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü İl Çevre ve Durum Raporu*, Malatya Valiliği, Malatya 2012.

MARAZZİ, M., bk. FORLANINI, Massimo.

MITFORD, Timothy B., “Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes”, *ANRW*, VII/2 (1980a), s. 1170-1191.

_____, “Roman Rough Cilicia”, *ANRW II*, VII/2 (1980b), s.1230-1261.

NEU, Erich, *Der Anitta-Text, Studien zu den Boğazköy-Texten*, 18, Wiesbaden 1974.

ÖZDEMİR, H. Fahri, bk. GİRGİNER, Serdar.

ÖZDEMİR, M. Ali, bk. SUNKAR, Murat.

RAMSAY, William Mitchell, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.

RESTLE, Marcell, bk. HILD, Friedrich.

SEVİN, Veli, “Tarihsel Coğrafya: Güzel Atlar Ülkesi” *Kapadokya*, (ed. Metin Sözen), Ayhan Şahenk Vakfı yay., İstanbul 1998, s. 44-61.

SİR-GAVAZ, Özlem, “Hitit İmparatorluk Dönemi Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I-I, 2008, s. 21-39.

SMITH, William, *A Smaller Classical Dictionary of Biography, Mitology and Geography*, American Book Company, New York 1877.

STERRETT, John Robert Sitlington, *An Epigraphical Journey in Asia Minor*, Papers of the American School of Classical Studies in Athens 2, Boston 1888.

SUNKAR, Murat-Saadettin Tonbul-M. Ali Özdemir, “Çaltı Çayı Yukarı Havzasının (Kangal Doğusu) Jeomorfolojisi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S. 6 (2), (2008), s. 141-158.

ŞAHİN, Fatma, bk. GİRGINER, Serdar.

TALBERT, Richard J.A., *Barrington Atlas of The Greek And Roman World*, Princeton University Press 2000.

TEKİN, Oğuz, “MÖ IV.-MS VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kapadokya Krallığı”, *Kapadokya*, (ed. Metin Sözen), Ayhan Şahenk Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 194-225.

TEXIER, Charles *Küçük Asya*, III, (çev. Ali Suat), Özkan Matbaacılık, Ankara 2002.

TISHLER, J., bk. DEL MONTE, Giuseppe F.

TONBUL, Saadettin, bk. SUNKAR, Murat.

ÜNAL, Ahmet, “Hitit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıt ve Anımsamalar”, *Emin Bilgiç Hatıra Kitabı, Archivum Anatolicum*, 1997, s. 341-356.

_____, “Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler ile Fiziki ve Tarihi Coğrafyası”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*, (ed. E. Artun, M. S. Koz), YKY., İstanbul 2000.

_____, “Paylaşılmayan Kraliçe Puduhepa ve Memleketi Kayıp Kent Lawazantia”, *Stratejik Kalkınmada Kent Değerleri Sempozyumu (3-4-5 Mayıs)*, Osmaniye 2016.

ÜNSAL, Veli “Eskiçağda Anadolu Su Kaynakları (Orta ve Doğu Anadolu)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28 (2012), s. 209-224.

WEEDEN, Mark, bk. HAWKINS, John David.

WILHELM, G. *The Hurrians*, (çev. Jennifer Barnes), İngiltere 1945.

WILSON, Charles William, *Notes on the Geography of the Asia Minor*, Proceedings, N.S. 6, 1884.